

OSMANLI ÂLİMLERİNİN ARAP BELAGATİNE DAİR ESERLERİ

İbrahim ŞABAN*

Özet

Bu makalenin konusunu Osmanlı âlimleri ve bunların Arap belâgatine dair eserleri teşkil etmektedir. Bu dönemlerde şerh, haşiye ve talik adı altında yapılan çalışmaların telif eserlerden çok daha fazla olduğu görülüyor. Sözü edilen bu eserlerde, üzerinde çalışma yapılan metnin yeniden yorumlanıp açıklanması, bazen de farklı bir seviyede yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir. Buna bağlı olarak bu çalışmalar genel olarak asıl metin kadar hatta bazen daha çok ilgi görmüştür. Makalede bu çerçevede Osmanlı döneminde yaşamış ve Arap belagati sahasında eser vermiş Osmanlı âlimleri ile onların Arap belagatine dair eserlerinin ismi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, belagat, âlim, eser.

The Ottoman scholars's Works on Arabic Rhétorique

Summary: The subject of this article is to mention the Ottoman scholars who have works on Arabic rhétorique. During this period it is observed that the commentary works under the subject-matters of adjournment, annotation, footnote are more than their original ones. Within the above mentioned works, it was aimed to explain the text after re-evaluation and to reconstruct it, in a different level. Thus, these works are looked upon as much as the original ones, and sometimes more than that. Having mentioned the names of the Ottoman scholars who lived in 14th and 19th centuries during Ottoman empire and their works on Arabic rhétorique.

Key Words: Ottoman, rhétorique, scholar, work.

Osmanlı döneminde Arapça belagat çalışmaları, “kelam-felsefe” ağırlıklı belagat ekolünün ileri gelen temsilcilerinden Ebu Yakup Yusuf b. Ebi Bekr Muhammed es-Sekkaki (626/1228)’nin meşhur ansiklopedik eseri “*Miftahu'l-ulum*”un ilk iki bölümünden sonraki belagat, aruz ve kafiyeye ayrılan üçüncü bölüm üzerine yapılmış olan “Telhis”, “Şerh” ve “Haşiye”ler etrafında cereyan etmiştir¹.

Bu eseri esas alan en önemli eserler arasında Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman Hatib el-Kazvini (739/1338)’nin Telhisu’l-Miftah adlı eseri vardır. Sadeddin Mesud b. Ömer et-Teftazani (792/1390) bu eseri esas alarak 748 (1347) yılında tamamladığı *el-Mutavvel* adlı eserini özetlemek ve kimi konularına açıklamalar getirmek suretiyle 756 (1355) yılında yazdığı el-Muhtasar adlı eserleri kaleme aldı. Seyyid Şerif Cürçani (816/1413) de et-Teftazani’nin *el-Mutavvel*’ini esas alarak *Haşiye ale’l-Mutavvel* adlı eseri kaleme almıştır².

Gerek es-Sekkaki’nin gerekse el-Kazvini ve et-Teftâzânî’nin bu eserlerinin Osmanlı medreselerinde de okutulmuş olmasından dolayı Osmanlı âlimleri bu eserler üzerinde birçok çalışmalar kaleme almışlardır. Bu çalışmaların Fatih devri sonuna kadar olanını M. Sami Benli³, XV.-XVI. asırları arasındakileri Ömer İshakoğlu ele aldı.⁴ XVII.-XVIII. Asırlar arasındaki çalışmalar da tarafımdan yüksek lisans tezi çerçevesinde⁵ XIX. asırdaki çalışmalar⁶ da bir makale olarak ele alındı. Üç yüksek lisans tezi ve bir makale olmak üzere dört bağımsız çalışmada ayrı ayrı ve detaylı bir şekilde ele alınan Arap belagatine dair eser vermiş âlimler ile Arap belagatine dair eserlerinin isimlerini toplu bir şekilde bir makale halinde sunmak amacıyla bu makaleyi ele aldık. Eserleri günümüze gelmiş olsun veya olmasın Arap belagatine dair eser

¹ Nasrullah Hacimüftüoğlu, “Osmanlı’da Belagat İlimi”, **Osmanlı : bilim**, ed. Güler Eren, Ankara : Yeni Türkiye Yayınları, 1999. C. 8, s. 206-207.

² Christopher Ferrard, The Development of An Ottoman Rhetoric Up To 1882 (Part I; The medrese tradition), Osmanlı Araştırmaları III, İstanbul 1982, s. 165.

³ M. Sami Benli, “Başlangıçtan Fatih Devri Sonuna Kadar Belâgata Dair Eser Veren Osmanlı Âlimleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1991

⁴ Ömer İshakoğlu, “Türklerin XV-XVI. Asırlarda Arapça Belagata Yaptığı Katkıları”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2004

⁵ İbrahim Şaban, “Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belagatine Yaptıkları Katkıları (XVII-XVIII. Asırlar)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2007.

⁶ İbrahim ŞABAN, “19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagete Dair Eserleri” **Şarkiyat Mecmuası**, İstanbul 2011, sayı: XIII, s. 119-134.

* Arş. Gör., Dr. İstanbul üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (ibrahimsaban@hotmail.com)

kaleme almış müellifler, vefat tarihleri dikkate alınarak kronolojik olarak zikredilmiştir.

Bu makalede zikredilen âlimler ile belâgate dair eserleri önceden çalışmalara konu olduğundan sadece âlimlerin ve eserlerinin ismi verilerek müellif ve eserleri hakkında ilgili çalışmalara müracaat edilmesi için dipnotta ilgili kaynaklar zikredilmiştir.

1. Kayserili Mehmed b. Ahmed b. el-Muvaffak (ö. 761~/1360~)

Muhammed b. ‘Abdurrahman el-‘Kazvini (739/1338)’nin *Telhişu’l-Miftâh* isimli muhtasarına şerhi vardır⁷.

2. Şemseddîn Ahmed b. Mehmed Niksarî (ö. 761~/1360~)

el-‘Kazvîni’nin *Telhişu’l-Miftâh* adlı kendi eserini açıklamak üzere kaleme aldığı *el-İzâh* isimli çalışmasının şerhi *Şerh’ul-İzâh ve el-İzâh*’ın haşiyelerinden derlenmek suretiyle meydana getirilen *el-İzâh Havâş’il-İzâh*’ adlı eseri vardır⁸.

3. Ekmeleddîn Mehmed b. Mahmud Bâbertî (ö. 786/1384)

Sa‘deddîn et-Teftezânî (791/1389)’nin *Telhişu’l-Miftâh* üzerine kaleme aldığı *el-Muṭavvel* isimli şerhin haşiyesi olan *Hâşiye ‘ala’l-Muṭavvel* ve Muhammed b. ‘Abdurrahmân el-‘Kazvîni (739/1338)’nin *Telhişu’l-Miftâh*’ı üzerine kaleme aldığı şerh mahiyetinde bir çalışması olan *Şerh Telhişu’l-Miftâh* adlı eseri vardır⁹.

⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu’l-‘arîfin esmâu’l-mu‘ellifin ve âşâru’l-muşannifin*, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1951, C.II, s. 162; ; Keĥhâle, ‘Omer Rıza, *Mu‘cemu’l-mu‘ellifin terâcim musannifi’l-kutubi’l-‘Arabiyye*, 4 c., Beyrut, Muessesetu’r-Risâle, 1414/1993, C.III, s. 111; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 129-130; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 18.

⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde İsmâuddîn Ebu’l-Hayr Ahmed b. Mustafa, *eş-Şakâ’îku’n-Nu‘mâniyye fi ‘ulemâ’i’l-devleti’l-‘Osmâniyye*, Nşr. Ahmet Suphi Furat, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 273; Ebu’l-ĥasenât Muhammed ‘Abdulĥay b. Muhammed el-Leknevî, *el-Fevâ’idu’l-behiyye fi terâcimi’l-ĥanefiyye*, Kahire 1324, s. 155; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 131-133; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 18.

⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: ‘Abdulĥay b. el-‘İmâd el-ĥanbelî, *Şezerâtu’l-zeheb fi aĥbâr men zeheb*. 8 c., Kahire 1350, C. VI, s. 293; el-Leknevî, a.g.e., s. 195; Bağdatlı, *Hediyeye*, C.II, s. 162; Brockelmann, *Suppl.*, C. II, s. 89-90; Brockelmann, *GAL*, C. II, s. 80-81; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 134-136; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 18.

4. Konyalı Şemseddîn Mehmed (ö. 788/1386)

Telhişu’l-Miftâh üzerine kaleme aldığı *Şerh Telhişu’l-Miftâh* adlı bir şerhi vardır¹⁰.

5. Çandarlı Kara Halil (ö. 789/1387)

Telhişu’l-Miftâh üzerine kaleme aldığı bir şerhi vardır¹¹.

6. Aksaraylı Cemaleddîn Mehmed b. Mehmed (ö. 791/1388)

el-‘Kazvîni’nin *Telhişu’l-Miftâh*’ını genişletmek için yine kendisinin kaleme aldığı *el-İzâh fi’l-me‘ânî ve’l-beyân*’ın üzerine kaleme aldığı *İzâhu’l-İzâh* adlı bir şerhi vardır¹².

7. Alâeddîn Ali b. Ömer el-Esved (ö. 800/1397)

el-‘Kazvîni’nin kendisinin *el-İzâh fi’l-me‘ânî ve’l-beyân* adlı eserinin üzerine kaleme aldığı *Şerh İzâhi’l-Me‘ânî* adlı şerhi vardır¹³.

8. Burhaneddîn Herevî (ö. 830/1427)

el-‘Kazvîni’nin *el-İzâh*’ının şerhi olan *Şerhu’l-İzâh fi’l-me‘ânî ve’l-beyân*’adlı bir eseri vardır¹⁴.

9. Şemseddîn Mehmed b. Mehmed b. el-Cezerî (ö. 833/1426)

el-‘Kazvîni’nin *el-İzâh* isimli *Telhiş* şerhine *Hâşiye ‘ala’l-İzâh* adıyla yazdığı bir haşiyesi vardır¹⁵.

¹⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: el-Leknevî, a.g.e., s. 202; Brockelmann, *Suppl.*, C.II, s.90; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 137; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 19.

¹¹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, a.g.e., s. 9; Şemseddîn Sami: *Kâmûsu’l-a‘lâm*, 6 c., İstanbul, Mihran Matbaası, 1306, C. III, 2072-2073; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 138-139; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 19.

¹² Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, a.g.e., s. 17; el-Leknevî, a.g.e., s. 191; Bağdatlı, *Hediyeye*, C.II, s. 166; Brockelmann, *Suppl.*, C.II, s.328; ez-Zirikli, a.g.e., C. VII, s. 270; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 140-144; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 19.

¹³ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, a.g.e., s. 9; el-Leknevî, a.g.e., s. 116; Bağdatlı, *Hediyeye*, C.I, s. 726; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 145; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 20.

¹⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, a.g.e., s. 59; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 146; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 20.

¹⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, a.g.e., s. 36; Bağdatlı, *Hediyeye*, C.II, s. 187; Brockelmann, *Suppl.*, C.II, s.274-278; Brockelmann, *GAL*, C.II, s.201-203; Benli, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 147-149; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 20.

10. Şemseddîn Mehmed b. Hamza el-Fenârî (ö. 834/1430)

Seyyid Şerîf'in *el-Mişbâh* şerhi, Seyyid Şerîf ve Sa'deddîn et-Taftâzânî'nin *Telhîşu'l-Miftâh* şerhleri üzerine ta'likatı ile 'Azududdîn 'Abdurrahmân el-İcî'nin (756/1355) meani ve beyana dair *el-Fevâ'idu'l-giyaşiyesi* üzerine kaleme aldığı şerhi olmak üzere üç eseri vardır¹⁶.

11. Koçhisarlı Alâaddin Ali b. Musa (ö. 841/1438)

Sa'deddîn et-Taftâzânî'nin, *Telhîşu'l-Miftâh*'a yazmış olduğu *el-Muṭavvel* adlı şerhin haşiyesi olan *Keşfu'r-rumûz ve fetḥ bâbi'l-kunûz* isimli çalışması vardır.¹⁷

12. Kırımlı Ahmed b. Abdullah (ö. 862/1458)

et-Taftâzânî'nin *el-Muṭavvel* adlı eserine bir haşiyesi vardır¹⁸.

13. Alâeddîn Ali b. M. b. Şahrûdî Musannifek (ö. 875/1470)

et-Taftâzânî'nin *el-Muṭavvel*'i ve Seyyid Şerîf'in *el-Mişbâh*'ı üzerine yazmış olduğu iki hâşiyesi vardır¹⁹.

14. Ali Kuşçu b. Mehmed Semerkandi (ö. 879/1474)

Sa'deddîn et-Taftâzânî'nin *el-Muṭavvel*'inin hâşiyesi olan *Hâşiyeye 'ala'l-Muṭavvel* adlı eseri, *el-Muṭavvel*'de geçen "mâ ene ḳultu" ibaresiyle ilgili olarak kaleme alınan Risâle mâ ene ḳultu (Risâle fî beyâni sebebi taḳdîmi musnedin ileyh) adlı eseri, beyân ilmi hakkında yirmi soru ve cevaptan oluşan *Risâle fi fenni's-şânî min 'ilmi'l-beyân* adlı eseri, *Risale fi 'ilmi'l-me'ânî* adlı eseri ve

¹⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.s.* 22; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, C.VII, s. 360-361; el-Leknevî, *a.g.e.*, s. 86-88; Bursalı, *a.g.e.*, C.I, s. 390; Bağdatlı, *Hediyye*, s. 534; Brockelmann, *Suppl.*, C.I, s. 847, C.II, s. 289; Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 152-153; İshakoğlu, *a.g.e.*, s.30-31; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.*, s. 105; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, C.II, s. 1765; Bursalı, *a.g.e.*, C.I, s.352; Bağdatlı, *Hediyye.*, s. 731; Brockelmann, *Suppl.*, C.II, s. 139; Brockelmann, *GAL*, C.II, s. 113, Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 152-1153; İshakoğlu, *a.g.e.*, s. 31-33; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.*, s. 82; el-Leknevî, *a.g.e.*, s. 25; Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 158-160; Furat, Ahmet Suphi, "Fatih'in iltifatına mahzar olmuş bir âlim: Kırımlı Seyyid Abdullah Oğlu Ahmed", *Türk Dünyasına Bakışlar*, İstanbul, 2003, s. 263-269; İshakoğlu, *a.g.e.*, s. 22-23; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.s.* 167; Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 162-168; Ali b. Mecdüddîn eş-Şahrûdî "Musannifek", *Tuhfetü'l-vüzerâ*, Haz. Mustafa Çiçekler, İstanbul, 1999, s. 8-13; İshakoğlu, *a.g.e.*, s. 23-24; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 21.

hakikat, mecaz, istiâre ve kinaye konularını örneklerle incelendiği *Risâle fi'l-isti'are* adında eseri vardır²⁰.

15. Molla Hüsrev (ö. 885/1480)

Telhîşu'l-Miftâh'a yazdığı şerh ile *el-Muṭavvel*'e yazdığı haşiyesi vardır²¹.

16. Hasan Çelebi el-Fenârî (ö. 891/1486)

Sa'deddîn et-Taftâzânî'nin *el-Muṭavvel* adlı eseri ile bunun özeti olan *el-Muḥtasâr*'a yazdığı hâşiyeleri vardır²².

17. Samsunlu Hasan b. Abdüssamed (ö.891/1486)

Sa'deddîn et-Taftâzânî'nin *el-Muṭavvel* isimli *Telhîş* şerhine yazmış olduğu haşiyesi vardır²³.

18. Tokatlı Lutfullâh b. Hasan (ö. 900/1494)

Seyyid Şerîf'in *el-Miftâh* şerhine yazdığı hâşiyesi ile *Zubdetu'l-belâga* adlı risalesidir vardır²⁴.

²⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Abdülhak Adnan, "Ali Kuşçu", *İ.A.*, C.I, İstanbul, 1965, s. 321-323; Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *DİA.*, C.II, İstanbul, 1989, s. 408-410; Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 169-170; Musa Yıldız, *Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle fi'l-İsti'are'si*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 2002; İshakoğlu, *a.g.e.*, s. 24-25; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 22.

²¹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.s.* 116-120; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, C.I, s. 91, 113, 474, 497, C.II, s. 1144, 1157; İbn el-İmâd, *a.g.e.*, C.VII, s.342; el-Leknevî, *a.g.e.*, s. 187; Brockelmann, *GAL*, C.II, s. 266; Franz Babinger, "Husrav, Molla," *İ.A.*, C.VI, s. 605-606; Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 172-175; İshakoğlu, *a.g.e.*, s. 33-34; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 22.

²² Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.*, s. 185; İbn el-İmâd, *a.g.e.*, C.VII, s. 324; el-Leknevî, *a.g.e.*, s. 63; Brockelmann, *Suppl.*, C.II, s. 321-322; Brockelmann, *GAL*, C.II, s. 229; Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, 176-183; Cemil Akpınar, "Hasan Çelebi, Fenârî", *DİA.*, C.XVI, İstanbul, 1997, s. 313-315; İshakoğlu, *a.g.e.*, s. 34-37; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 22.

²³ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.s.* 157; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, C.I, s. 476, 499, C.II, s. 1856, 1893; İbn el-İmâd, *a.g.e.*, C.VIII, s. 4; el-Leknevî, *a.g.e.*, s. 61; Keḥhâle, *a.g.e.*, C.III, s. 236; Cahid Baltacı, *XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı Medreseleri: teşkilat, tarih*, İstanbul, İrfan Matbaası, 1976, s. 380-381; Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, 184; İshakoğlu, *a.g.e.*, s. 37-38; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 23.

²⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.s.* 1279-283; Orhan Şaik Gökyay, *Molla Lütfi*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987; M. Şerafettin Yalıtıkaya, "Molla Lütfi", *Tarih Seminerleri Dergisi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1937-1938, s. 33-59; Brockelmann, *Suppl.*, C.II, s. 330; Brockelmann, *GAL*, C.II, s. 305; ez-Zirikli, *a.g.e.*, C. VI, s. 107; Benli, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, 185-189; Benli, M. Sami, *Molla Lütfi ve Zubdetu'l-belâga adlı eseri*,

19. Hatîbzâde Muhyiddîn Efendi (ö. 901/1495)

Sa‘dedin et-Teftâzânî’nin *el-Muhtasar* isimli *Telhîş* şerhine yazmış olduğu haşiyesi vardır²⁵.

20. Alâaddîn Ali el-Fenârî (ö. 903/1497)

Seyyîd Şerîf’in *el-Mişbâh* adlı şerhine bir hâşiye yazmıştır.²⁶

21. Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî (ö. 906/1500)

Miftâhu’l-‘ulûm, *Telhîşu’l-Miftâh*, *el-İzâh*, *el-Muṭavvel* ve *el-Muhtasar* gibi belâgat sahasının önde gelen çalışmalarını özet olarak derlemiş ve belâgatın konularını özellikle öğrencilerin anlayacağı şekilde kolay ve akıcı bir üslup ile izah ettiği *et-Tebyîn* adıyla kaleme aldığı bir eseri, *et-Tebyîn*’in şerhi olan *et-Tibyân* adlı eseri, *et-Tibyân*’ın özeti olan *el-Munteḥab* adlı eseri, belâgat mevzularını tüm şevahid ve misallerden soyutlayarak, daha basit ve sade bir üslupla ele aldığı *el-Muhtâr* adlı eseri ve *el-Muṭavvel*’e yazdığı haşiyesi vardır. Daha sonra müellif bu haşiyesini de özetleyerek yeni bir Muhtasar meydana getirmiştir. Ayrıca lafızların vaz‘ı ve özellikle hakikat ve mecaz konularına dair yazdığı *‘Uşûlu’l-‘iştilahâti’l-beyâniyye* adlı yirmi varaklık küçük bir çalışması da vardır²⁷.

22. Yusuf el-Hamîdî Şeyh Sinân (ö. 912/1516)

Miftâhu’l-‘ulûm’un şerhlerinden olan Seyyîd Şerîf’in *el-Mişbâh* adlı eseri üzerine yazdığı hâşiyesi vardır²⁸.

İstanbul, Çantay Kitabevi, 2003, s. 20-31; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 38-39; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 23.

²⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 147; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.I, s. 476; Benli, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, 190-191; İlyas Üzümlü, “Hatîbzâde Muhyiddin Efendi” **DİA**, C.XVI, İstanbul, 1997, s. 463-464; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 39-40; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 23.

²⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1767; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 18; el-Leknevî, **a.g.e.**, s. 139; ez-Zirikli, **a.g.e.**, C. V, s. 188; Benli, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, 192-195; Hamdi Döndüren, “Fenârî, Alâaddîn”, **DİA**, C.XXII, İstanbul, 2001, s. 337; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 40-41; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 23.

²⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 126-142; el-Leknevî, **a.g.e.**, s. 227; Brockelmann, **Suppl.**, C.II, s. 322; Brockelmann, **GAL**, C.II, s. 231; Benli, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, 196-198; Benli, M. Sami, “Yusuf el-Kirmastî Hayatı ve et-Tebyîn fi’l-Me‘âni ve’l-Beyân’ı”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1996; Ahmet Özel, “Kirmastî”, **DİA**, C.CXXVII, Ankara, 2003, s. 67-68; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 41-44; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 24.

²⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 323; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1765; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 56; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s.333; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 44-46.

23. Hamidelili Kara Seyyîdî (ö. 913/1507)

es-Seyyid eş-Şerîf’in *el-Miftâh* şerhine yönelttiği soruların yer aldığı *Es’ile ‘alâ Şerhi’s-Seyyid* adıyla kaleme aldığı risalesi ile yine aynı esere yazmış olduğu hâşiyesi vardır²⁹.

24. Amasyalı Müeyyedzâde Abdurrahmân (ö. 922/1516)

Seyyid Şerîf’in *el-Miftâh* şerhi olan *el-Mişbâh*’ma yaptığı hâşiyesi vardır³⁰.

25. Tâc Beyzâde Sadî Çelebi (ö. 922/1516)

Seyyîd Şerîf’in *el-Mişbâh*’ma yaptığı hâşiyesi vardır³¹.

26. Sarı Gürz Nureddîn Efendi (ö. 928/1521)

Kara Seyyidi’nin, es-Seyyid eş-Şerîf’in *el-Miftâh* şerhine yönelttiği eleştirilere cevap olmak üzere kaleme aldığı risalesi ile müellifi belli olmayan *el-Miftâh* şerhlerinden biri üzerine yazdığı haşiyesi vardır³².

27. Aydınlı Karabâlî (ö. 929/1522)

Kara Seyyidi’nin, Seyyid Şerîf’in *el-Miftâh* şerhine yönelttiği sorulara cevap mahiyetinde kaleme aldığı risalesi vardır³³.

²⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 296; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.I, s. 858, C.II, s. 1765; Süreyya, **a.g.e.**, C.III, s. 120; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 398; 1894; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 46-48; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 24..

³⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, 290; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, 1606-1607; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 109-110; Bağdatlı, **Hediyye.**, C.I, s. 544; Brockelmann, **GAL**, C.II, s. 227-228; Tayyip Gökbilgin, “Müeyyedzâde” **İ.A.**, C.VIII, s. 786-790; el-Gazzî, Necmeddin: **el-Kevâkib u’s-sâira bi-‘ayâni’l-mi’eti’l-‘aşira**, 3 c., 2. bs., Beyrut, Dâr el-âfâk el-cedide, 1979.C.I, s. 232; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 48-51; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 25.

³¹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1765, 2025; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 108; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s.333; Bağdatlı, **Hediyye.**, s. 387; el-Gazzî, **a.g.e.**, C.I, s. 208; Mehmet Yalar, “XV. Yüzyıl Bursa Alimleri ve Arap Diline Katkıları”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XI, Sayı: 2, 2002, s. 113-114; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 51; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 25.

³² Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 298; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, 1653,1894; Şemseddîn Sâmî, **a.g.e.**, s. 1306, 2816; Süreyya, **a.g.e.**, C.IV, s. 581; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 341; Bağdatlı, **Hediyye**, s. 565; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 51-54; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 25.

³³ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 301-302; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1765-1766; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 163-164; Baltacı, **a.g.e.**, s. 355; el-Gazzî, **a.g.e.**, C.I, s.163-164; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 70; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 26.

28. Samsunlu Mehmed b. Hasan (ö. 919/1513)

Seyyid Şerîf'in *el-Mişbâh* adlı eseriyle et-Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel*'i üzerine yazmış olduğu ḥaşıyeleri vardır³⁴.

29. Bursalı Yakûb b. Seyyîd Ali (ö. 931/1524)

Kara Seyyidi'nin, Seyyîd Şerîf el-Curcânî'nin *el-Mişbâh*'ına yönelttiği sorulara cevap mahiyetinde kaleme aldığı risalesi vardır³⁵.

30. Merzifonlu Kutbeddîn Çelebi (ö. 935/1528)

Seyyid Şerîf'in *el-Mişbâh*'ına yazmış olduğu ta'likâtı vardır³⁶.

31. Paşa Çelebi el-Yegânî (ö. 939/1532)

Seyyîd Şerîf'in *el-Miftâh* şerhinin kimi bölümlerine yazmış olduğu ḥaşıyesi vardır³⁷.

32. Kemâl Paşazâde Ahmed b. Süleyman (ö. 940/1534)

el-Miftâh'ı eleştiri süzgecinden geçirerek yeniden tertip ettiği *Tağyîru'l-Miftâh* adlı eseri ve bu eserin şerh ve ḥaşıyeleri; ayrıca belâgatın bir çok konusuna dair yazdığı risaleleri vardır³⁸.

³⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 295; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.I, s. 347,497, C.II, s. 1765; İbnü'l-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 94; Bursalı, **a.g.e.**, C.II, s. 16; Bağdatlı, **Hediyye.**, s. 227; Brockelmann, **Suppl.**, C.I, s. 926; el-Ğazzî, **a.g.e.**, C.I, s. 38; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 55-57; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 26.

³⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 314; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1044, 1248, 1647, 1709, 1766; el-Leknevî, **a.g.e.**, s. 326; Süreyya, **a.g.e.**, C.IV, s. 647; Bursalı, **a.g.e.**, C.II, s. 54; Bağdatlı, **Hediyye.**, s. 546; el-Ğazzî, **a.g.e.**, C.I, s. 314; Mehmet Yalar, "XVI. Yüzyıl Bursa Alimleri ve Arap Diline Katkıları", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, Sayı: 1, 2001, s. 127-128; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 57-58; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 26.

³⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 484-485; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, II/1765; Baltacı, **a.g.e.**, 500-501; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 58; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 27.

³⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 406-407; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1766; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 232; Baltacı, **a.g.e.**, 589; el-Ğazzî, **a.g.e.**, C.II, s. 126; Müstakimzâde, Süleymân Sa'adedin Efendi: **Mecelletü'n-nisâb fi'n-nisebi ve'l-kunâ ve'l-elkâb**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000 (Tıpkıbasım), s. 129b; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 58-59; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 27.

³⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Saraç, M. A. Yekta, **Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri**, İstanbul, Risâle Yayınları, 1995; Nihal Atsız, "Kemalpaşaoğlu'nun Eserleri" **Şarkiyat Mecmuası**, C.VI, İstanbul, Edebiyat Fak. Basımevi, 1966, s. 72-111; C.VII, İstanbul, 1972, s. 112-135; Muammer Sarıkaya, "Kemal Paşazâde'nin Arapçalaştırma ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem", **İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2004; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 59-65 Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 27.

33. Kastamonulu Sadî Çelebi (ö. 945/1538)

Ebu'l-Leys es-Semerqandî'nin (393/1003) meşhur *el-İsti'are* risalesine şerhi vardır³⁹.

34. Kocaelili Şeyhzâde Mehmed (ö. 951/1544)

Yüsuf b. Ebi Bekr es-Sekkākî (626/1229)'nin *Miftâhu'l-ülüm* adlı eserinin belâgat ilmine dair olan üçüncü kısmına şerhi vardır⁴⁰.

35. Fenârizâde Muhyiddîn Çelebi (ö. 954/1548)

Seyyîd eş-Şerîf'in *Miftâhu'l-ülüm*'un üçüncü kısmına yaptığı *el-Mişbâh* adlı şerhe yazdığı ḥaşıyesi vardır⁴¹.

36. Kara Haydar (ö. 955/1548)

Seyyîd Şerîf'in *el-Miftâh* şerhine yazmış olduğu ḥaşıyesi vardır⁴².

37. Taşköprüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)

Azududdîn el-İcî'nin (756/1355) meani ve beyana dair *el-Fevâ'idu'l-giyâsiyye*'si üzerine yazdığı şerhi ile el-Curcânî'nin *el-Miftâh* şerhine ḥaşıyesi ve istiâreye dair kaleme aldığı iki risalesi vardır⁴³.

³⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 443; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, 191, 2035; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 262; Müstakimzâde, Süleymân Sa'adedin Efendi: **Devhâtü'l-meşâyih**, İstanbul, y.y., 1982, s. 18; Şemseddîn Sâmî, **a.g.e.**, C.IV, s. 2570; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 323; Brockelmann, **Suppl.**, C.I, s. 645; Brockelmann, **GAL**, C.I, s. 417; ez-Ziriklî, **a.g.e.**, C.III, s. 88; el-Ğazzî, **a.g.e.**, C.II, s. 236; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 66-70; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 27.

⁴⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 409; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.I, s. 188, C.II, s. 1247, 1689, 1764, 2022; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 334; Bağdatlı, **Hediyye.**, s. 238; Brockelmann, **Suppl.**, C.II, s. 650; ez-Ziriklî, **a.g.e.**, C.VII, s. 320; el-Ğazzî, **a.g.e.**, C.II, s. 59; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 67-70; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 28.

⁴¹ Bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 384; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1549, 1766; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 305; el-Leknevî, **a.g.e.**, s. 183; Şemseddîn Sâmî, **a.g.e.**, C.VI, s.4233; Süreyya, **a.g.e.**, C.IV, s. 344; Bursalı, **a.g.e.**, C.II, s. 18; el-Ğazzî, **a.g.e.**, C.II, s. 52; İpşirli, Mehmet: "Fenârizâde Muhammed", **İA.**, C.XII, İstanbul, 1995, s. 339; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 70-73; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 28.

⁴² Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 467; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 399; Baltacı, **a.g.e.**, 481-482; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 73; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 28.

⁴³ Bkz.: Taşköprüzâde, **a.g.e.**, s. 552-560; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1299-1300; İbn el-İmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 352; Ali b. Bâli, **a.g.e.**, s. 199; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 346; Bağdatlı, **Hediyye.**, s. 143-144; el-Şevkânî, **a.g.e.**, C.I, s.121; Brockelmann, **Suppl.**, C.II, s. 633-634; Brockelmann, **GAL**, C.II, s. 425-426; M. Münir Aktepe, "Taşköprüzâde" **İA.**, C.XII/I, s. 42-44; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 74-84; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 28.

38. Tosyalı Celâlzâde Sâlih Çelebi (ö. 973/1565)

Seyyid Şerîf el-Curcânî'nin *Miftâhu'l-ʿulûm*'unun üçüncü kısmına yaptığı *el-Miṣbâh* adlı şerhe yazdığı haşiyesi vardır⁴⁴.

39. Bursalı Ahmed b. Mehmed (ö. 977/1569)

Seyyîd Şerîf'in *el-Miftâh* şerhi üzerine yazdığı taliki vardır⁴⁵.

40. Bihiştî Ramazan Efendi (ö. 979/1571)

es-Seyyîd eş-Şerîf'in *el-Miṣbâh*'ının bazı konuları üzerine yazmış olduğu haşiyesi vardır⁴⁶.

41. Aydınlı Nureddîn Hamza (ö. 979/1571)

Biri, hac yolculuğunda kaleme aldığı için *el-Mesâlik* adını verdiği Muhammed b. ʿAbdurrahmân el-Ḳazvinî (739/1338)'nin *Telḥîşu'l-Miftâh*'ının muhtasarı, diğeri de *el-Mesâlik*'in şerhi olan *el-Hevâdî* adlı eseri vardır⁴⁷.

42. Nişancızâde Ahmed Efendi (ö. 986/1578)

Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin *el-Miṣbâh*'ı üzerine yazdığı haşiyesi vardır⁴⁸.

43. Pervîz b. Abdullâh er-Rûmî (ö. 987/1579)

Muhammed b. ʿAbdurrahmân el-Ḳazvinî (739/1338)'nin *Telḥîşu'l-Miftâh*'ının ihtisarı olan *Telḥîşu't-Telḥîş* adlı çalışması vardır⁴⁹.

⁴⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atâi, Nevîzâde Atâullâh: **Hadâîku'l-ḥakâîk fi tekmileti's-Şekâîk**, yay. haz. Abdülkerim Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989Atâi, s. 48; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.I, s. 109, C.II, s. 1765,1893; İbn el-ʿİmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 372; Ali b. Bâlî, **a.g.e.**, C.II s. 155; Süreyya, **a.g.e.**, C.III, s. 200; Bursalı, **a.g.e.**, C.III, s. 279; Bağdatlı, **Hediyye.**, C.I, s. 423; Bağdatlı, **İzah**, C.I, s. 216; Tayyip Gökbilgin, "Celalzâde Salih Çelebi", **İ.A.** C.III, s. 63-64; "Celalzâde Salih Çelebi", **DİA.**, C.VII, s. 262-264; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 84-86; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁵ Bkz.: Yalar, "XV. Yüzyıl Bursa Alimleri", s. 132; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 86-87; , Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: İbn el-ʿİmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 387-388; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 42; Mustafa Uzun, "Bihiştî Ramazan Efendi", **DİA.**, C.VI, s. 145-146; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 87-88; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁷ Bkz.: Atâi, **a.g.e.**, s. 151-152; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**,C.I, s. 478; Bursalı, **a.g.e.**, C.II, s. 42; Brockelmann, **Suppl.**, C.I, s. 519; Brockelmann, **GAL**, C.I, s. 296, İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 88-96; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁸ Bkz.: Atâi, **a.g.e.**, s. 251; Ali b. Bâlî, **a.g.e.**, C.II s. 537-539; Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, I/123,650; İbn el-ʿİmâd, **a.g.e.**, C.VIII, s. 409-410; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 313; Bağdatlı, **İzah**, C.I, s. 142; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 96-97; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 30.

44. Abdurrahmân Alemşâh (ö. 987/1579)

es-Seyyîd eş-Şerîf'in *el-Miftâh* şerhine olan haşiyesi vardır⁵⁰.

45. Kadızâde Ahmed Şemseddîn Efendi (ö. 988/1580)

Seyyîd Şerîf'in *el-Miftâh* şerhine yazmış olduğu haşiyesi vardır⁵¹.

46. Ali b. Bâlî (ö. 992/1584)

Kemal Paşazâde'nin *Tağyîru'l-Miftâh* adlı eserine yazmış olduğu *İfazatü'l-Miftâh* adlı haşiyesi vardır⁵².

47. Alâiyeli İvaz Efendi (ö. 994/1585)

et-Teftâzânî ile İbn Kemal'in eserlerinden de istifade ederek es-Seyyîd eş-Şerîf'in *el-Miftâh* şerhine yazmış olduğu haşiyesi vardır⁵³.

48. Zileli Muharrem Efendi (ö. 1000/1592)

Telḥîşu'l-Miftâh mine'l-meʿâni ve'l-beyân adlı eseri vardır⁵⁴.

49. Ankaralı Bayramzâde Zekeriyâ (ö. 1001/1592)

el-Miṣbâh üzerine yazdığı haşiye ile yine *el-Miftâh*'ın şerhlerinden birine yaptığı talikâtı vardır⁵⁵.

⁴⁹ Bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, I/478; İbnu'l-ʿİmâd, **a.g.e.**,C.VIII, s. 437; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 260; Baltacı, **a.g.e.**, s. 334; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 97-99; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 30.

⁵⁰ Bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.II, s. 1126, 1347, 1766, 1825; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 357; Bağdatlı, **Hediyye.**, s. 547; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 99-100; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 30.

⁵¹ Bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, **a.g.e.**, C.I, s. 348,498, C.II, s. 1766, 2022, 2030, 2034; İbn el-ʿİmâd, **a.g.e.**,C.VIII, s. 414; Şemseddîn Sâmî, **a.g.e.**, C.V, s. 3539; Bağdatlı, **Hediyye.**, s. 148; Bağdatlı, **İzah**, C.II, s. 620,721; İpşirli, Mehmet: "Kadızâde, Ahmed Şemseddîn" **DİA**, C.XXIV, Ankara, 2002, s. 96-97; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 100-105; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 30.

⁵² Bkz.: İshakoğlu, **a.g.e.**, s.105-109; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 30.

⁵³ Bkz.: Atâi, **a.g.e.**, s. 291; Süreyya, **a.g.e.**, C.III, s. 606-607; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 358; Baltacı, **a.g.e.**, 549-550; İshakoğlu, **a.g.e.**, s. 109-110; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁴ Bkz.: Bursalı, **a.g.e.**, C.II, s. 21; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. II, s. 5; Keḥhâle, **a.g.e.**, C.III, s. 17; Brockelmann, **Suppl.**, C.II, s. 651; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁵ Bkz.: Atâi, **a.g.e.**, s. 322; Kâtip Çelebi, Keşf,**a.g.e.**, C.I, s. 192, C.II, s. 1199, 1766, 1767, 2023; Şemseddîn Sâmî, **a.g.e.**, C.IV, s. 2416; Süreyya, **a.g.e.**, C.II, s. 427; Bursalı, **a.g.e.**, C.I, s. 321; Bağdatlı, **Hediyye.**, C.I, s. 374-375; Brockelmann, **Suppl.**, C.I, s. 647, 970; Brockelmann, **GAL**, C.I, s. 377-378, 417; Muḥibbî, **a.g.e.**, C.II, s. 173-175; İshakoğlu, **a.g.e.**, s.111-112; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 31.

50. Seyrekzâde Mehmed Emrullâh Efendi (ö. 1008/1599)

Hocası Taşköprüzâde'nin *Mesâlikü'l-halâş* adlı risalesine yazmış olduğu şerhi vardır⁵⁶.

51. Hamidilili Taceddin İbrahim (ö. 1009/1600)

es-Seyyid eş-Şerîf ec-Curcânî'nin el-Mişbâh'ının bazı bölümleri üzerine kaleme aldığı haşiyesi vardır⁵⁷.

52. Ahîzâde Abdülhalim Efendi (ö.1013/1604)

Miftâhu'l-ülüm'a yapılan bazı şerhlere bir kitap olabilecek vasıfta olabilecek notlar (talikât) düşmüştür⁵⁸.

53. Mehmed Aysi Efendi (ö. 1016/1607)

Belagatin me'ani kısmına dair *el-Munekkâhâtu'l-meşruha fi'l-me'ânî* adlı eseri vardır⁵⁹.

54. Hüsamzâde İbrahim Efendi (ö. 1016/1607)

Kemal Paşazade'nin *Tağyîru'l-Miftâh* adlı şerhinin haşiyesi olan *Hâşiye 'alâ tağyîri'l-Miftâh* adlı eseri vardır⁶⁰.

55. Vahyîzâde Mehmed Efendi (ö. 1018/1609)

⁵⁶ Bkz.: Atâi, *a.g.e.*, 432-433; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, C.II, s. 1058; Müstakimzâde, *Mecelletu'n-nisâb*, *a.g.e.* 265b; Keşhâle, *a.g.e.*, C.III, s. 338; Baltacı, *a.g.e.*, s. 372-373; İshakoğlu, *a.g.e.*, s.113-115; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 31.

⁵⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.264; Tunki, *a.g.e.*, C. III, s.219-223; Keşhâle, *a.g.e.*, C. I, s.41; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 32.

⁵⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s.494-497; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.799, 855, 2037; Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, C.II, s.1978; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.228; Bağdatlı, *Hediyye.*, C.I, s.504; Bağdatlı, *İzah*, C.I, s.601; Muhibbî, *a.g.e.*, C.II, s.319-322; Talas, *a.g.e.*, s.63; Keşhâle, *a.g.e.*, C.II, s.61; *DİA.*, C.I, İstanbul, s. 548; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 32.

⁵⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s. 454, 928, 1073, 1112, 1814, 1869; Atâi, *a.g.e.*, s.523; Süreyya, *a.g.e.*, C. III, s.613; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.359; Bağdatlı, *Hediyye.*, C.II, s.267; Bağdatlı, *İzah*, C.II, s.267; Keşhâle, *a.g.e.*, C.III, s.188, 576, 618; İpekten Haluk, "Aysi Mehmed Efendi", *DİA.*, C. IV, İstanbul 1991, s.287; Brockelmann, *Suppl.*, C. I, s. 361; C.II, s.631,656,657; Uzunoğlu, M. Vecih: Aysi Memet Efendi, el-Mütekahatu'l-meşruha fi'l-meani ve'l-beyan, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir 1997; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s.524-525; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.1021, 1022, 1287, 1766; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.276; Bağdatlı, *Hediyye.*, C.I, s.29; Tunki, *a.g.e.*, C. III, s. 99; Ezel Erverdi, *TDEA (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi)*, İstanbul Dergah Yayınları, 1977, C.VIII, s. 140; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 36.

Ebû Yakub Yusuf es-Sekkaki'nin *Miftâhu'l-ülüm* adlı eserinin şevahid beyitlerine yazdığı *Şerh ebyât Miftâhi'l-ülüm* adlı çalışması vardır⁶¹.

56. Dursunzâde Abdullah Feyzi Efendi (ö. 1019/1610)

Hâşiye 'alâ şerhi'l-Miftâh adlı haşiyesi vardır⁶².

57. Derviş Mehmet Efendi (ö. 1023/1614)

Hâşiyet şerhi'l-Miftâh ve *Risâle fi'l-isti'âre* adlı iki eseri vardır⁶³.

58. Altıparmak Mehmed Efendi (ö. 1033 /1623)

Kazvîni'nin eserine yaptığı *Şerh-İ Telhîs-İ Miftâh* adlı Türkçe eseri vardır. Müellifin bu çalışması ilk Türkçe belagat eseri olarak bilinir.⁶⁴

59. Hüsamzâde Mustafa Efendi (ö. 1035/1626)

Seyyid Şerif el-Cürcanî'in *el-Muṭavvel* üzerine yazdığı *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid eş-Şerîf 'ala'l-Muṭavvel* adlı eseri vardır.⁶⁵

60. Ganîzâde Nadîrî Mehmed Efendi (ö. 1036/1627)

Şihâbeddin el-Âmilî eş-Şemî (1076/1665)'nin *Şevâhidü'l-Miftâh* diye bilinen *Uḳûdu'd-durer bi-hall ebyâti'l-Muṭavvel* adlı eserinin şerhi *Şerh Şevâhidi'l-Miftâh* adlı eseri vardır⁶⁶.

⁶¹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s. 598-599; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.1136, 1689; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.182; Bağdatlı, *Hediyye.*, C.II, s.268; Muhibbî, *a.g.e.*, C.II, s.319-322; Keşhâle, *a.g.e.*, C.III, s.47; Erverdi, *TDEA.*, C.VIII, s. 500; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 38.

⁶² Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s.533-535; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.884, 1374; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.348; Bağdatlı, *Hediyye.*, C.I, s.474; Muhibbî, *a.g.e.*, C.III, s.51; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 39.

⁶³ Hakkında bkz.: Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.306. Bu nüshaların tavsifi için bkz. Yardım, Ali: *İzmir Milli Kütüphanesi yazma eserler kataloğu*, 2 c., İzmir, İzmir Milli Kütüphane Vakfı, 1994, C. II, s. 133, 134; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atabey KILIÇ, "Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları* Volume 2/3 Summer 200, s. 332-339; Abdülkadir Dağlar, "Klâsik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği Ve Hacı İbrâhim Efendi'nin Şerh-i Belâgat'ına Dair", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları* Volume 2/2 Spring 2007, s. 164.

⁶⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Taşköprüzâde, *a.g.e.*, C.I, s.290,291; Atâi, *a.g.e.*, s.697; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.476, 1781; el-Leknevî., s. 213,214; Bağdatlı, *Hediyye.*, C.II, s.439; Keşhâle, *a.g.e.*, C.III, s. 862; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s. 702-704; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, C.I, s.86; Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (1067/1657), "*Fezleke-i Kâtip Çelebi*, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1869, C.II, s.99; Ayvansarayı Hüseyin Efendi, *Hadîkatu'l-cevâmîr*, İstanbul 1302, C.I, s.152; Süreyya, *a.g.e.*, C.IV, s.152; Bursalı *a.g.e.*, C.II, s.349; Muhibbî, *a.g.e.*, C.IV, s. 9;

61. Mehmed Emin b. Sadreddin (ö. 1036/1627)

Sa‘deddîn et-Taftâzânî'nin *Telhîş*'e şerh olarak yazdığı *el-Muṭavvel* adlı eserinin haşiyesi *el-Ḥāşiyetu'l-cedîde ‘ala'l-Muṭavvel* ve meani ilmüne dair *Fāide tavīle fî ‘ilmi'l-me‘āni* adlı iki eseri vardır⁶⁷.

62. Kethüda Mustafa (ö. 1039/1629)

Miftāh şerhine olan tekmiyesi vardır⁶⁸.

63. Azmizâde Haleti Mustafa (ö. 1040/1631)

Miftāh şerhlerine yaptığı talikatları vardır⁶⁹.

64. İsmail Rusuhi el-Mevlevi (ö. 1042/1632)

Hoca Cihan'ın *Menâziru'l-inşa*'sı ile Hatib Dimaşki'nin *Telhîs*'ını esas alarak meydana getirdiği *Miftāhu'l-belāğa ve Misbāhu'l-feşāha* adlı Türkçe eseri vardır⁷⁰.

65. Allamek Mehmed (ö. 1046/1637)

Sekkaki'nin Miftāhu'l-ulüm'una Seyyid Şerif Cürcani'nin *Miftāh* şerhi üzerine mufassal bir haşiyesi olan *Ḥāşiyetu 'alā Şerhi'l-Miftāh* adlı eseri vardır⁷¹.

Brockelmann, *Suppl.*, C.I, s. 517; Kınalızade, Hasan Çelebi (1016/1607), “Tezkiretü’ş-şuara”, yay. haz. İbrahim Kutluk, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1978, s.766-767; Numan Külekçi, ‘Ganizâde Mehmed Nadirî-Hayati, Edebi kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şerhnâmesi'nin Tenkitli Metni’, *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü* Doktora Tezi, 1985; Uzun, Mustafa, “Ganizâde Nehmed Nâdirî”, *DİA*, C.XIII, İstanbul 1996, s.355-356; Erverdi, *TDEA*, C.IV, s.496-497; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 43.

⁶⁷ Hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s. 712; Bursalı *a.g.e.*, C.II, s.23; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 44.

⁶⁸ Hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s.665-667; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.1766; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 46.

⁶⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s.739-741; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.99, 1199, 1753, 1825; Bursalı *a.g.e.*, C.II, s.312; Bağdatlı, *Hediyye*, C.II, s.440; Muhibbî, *a.g.e.*, C.IV, s.390-392; ez-Zirikli *a.g.e.*, C.VIII, s.143; Talas, *a.g.e.*, s.106; Keşf, *a.g.e.*, C.III, s.882; İpekten, Halûk, “Azmizâde Mustafa Haleti”, *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, s. 348-349; Erverdi, *TDEA*, C.IV, s. 41-42; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 47.

⁷⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Atâi, *a.g.e.*, s.765; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.630, 856, 1114, 1872; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.24; Muhibbî, *a.g.e.*, C.I, s.418; Keşf, *a.g.e.*, C.III, s.578; Brockelmann, *Suppl.*, C.II, s.662; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 48; Abdülkadir Dağlar, “*Klâsik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği Ve Hacı İbrâhim Efendi'nin Şerh-i Belâgat'ına Dâir*”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları* Volume 2/2 Spring 2007, s. 164; Erhan Yetik, İsmail-i Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, İşâret, İstanbul 1992, s. 81-82.

⁷¹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Şeyhi Mehmed Efendi “*Veķâyirü'l-fuzalâ*”, 1145/1732, 3 c., haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul Çağrı Yayınları, 1989, C.I, s.29-30; Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s. 193, 1054,

66. Sivash İsmail b. Sinan (ö. 1048/1638)

Semerķandî'nin *Risâletu'l-İsti‘âre* adlı eserine ‘İşâmuddîn'in yazdığı şerhe haşiyesi *Ḥāşiyetu 'alâ Şerhi'l-İşâm 'alâ Risâletu'l-İsti‘âre li's-Semerķandî* adlı eseri vardır⁷².

67. Abdulhalim b. Lütfullah er-Rumî (ö. 1051/1641)

Sa‘deddîn et-Teftâzânî'nin *Telhîş* şerhi olan *el-Muṭavvel* üzerine kaleme aldığı “*Risâle fî ḥalli'l-işkâl fi'l-Muṭavvel ‘inde kavlihi ve lehu*” adlı risalesi vardır⁷³.

68. Abdulhalim Germiyânî (ö. 1055/1645)

Ḥāşiyetu Muṭavvel ve Ta‘lîķu'l-Misbāh 'alâ ebvâbi şerhi Telhîşu'l-Miftāh adlarıyla da anılan *Ḥāşiyetu Muṭavvel ilâ bahşi kaşr* adlı eseri vardır.⁷⁴

69. Baldırzâde Mehmed Efendi(ö. 1060/1650)

el-Cürcani'nin *el-Misbāh* adlı *Telhîş* şerhine haşiyeye olan *Ḥāşiyetu 'alâ şerhi's-Seyyid 'ala'l-Miftāh* adlı eseri vardır⁷⁵.

70. Bâlizâde Mustafa (ö. 1073/1662)

et-Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel* isimli *Telhîş* şerhine yazılan bir haşiyeye olan *Ḥāşiyetu 'ala'l-Muṭavvel ve Ḥāşiyetu 'alâ şerhi'l-Miftāh li's-Seyyid* adında iki eseri vardır⁷⁶.

71. Amasyalı Hızır b. Mehmed (ö. 1084/1673)

1372, 1767; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.360; Muhibbî, *a.g.e.*, C.IV, s.302-303; Sadak, Bekir: “Bosnevî”, *DİA*, C. VI, İstanbul 1992, s. 306; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 49.

⁷² Hakkında bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.1815; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.229; Keşf, *a.g.e.*, C.I, s.365; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 52.

⁷³ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bağdatlı, *Hediyye*, C. I, s.505; Bağdatlı, *İzâh*, C. I, s. 356, C. II, s. 554; Keşf, *a.g.e.*, C.II, s.61; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 54.

⁷⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.361; Bağdatlı, *Hediyye*, C. I, s.505; Keşf, *a.g.e.*, C.II, s.61; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 56.

⁷⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Şeyhi, *a.g.e.*, C. I, s. 187-188; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.257-8; Bağdatlı, *Hediyye*, C. II, s.285; Keşf, *a.g.e.*, C.III, s.721; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 57.

⁷⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, *a.g.e.*, s.1767; Şeyhi, *a.g.e.*, C. I, s.297-298; Şemseddîn Sâmî, *a.g.e.*, C.II, s.1219; Süreyya, *a.g.e.*, C.IV, s.397; Bursalı *a.g.e.*, C.I, s.258; Brockelmann, *Suppl.*, C.II, s.646; Keşf, *a.g.e.*, C.III, s.856; Müstakimzâde, *Devhātu'l-meşâyih*, *a.g.e.*, s.67; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, *a.g.e.*, s. 60.

Ḳazvî'nin (739/1338), es-Sekkaki'ye (626/1228) ait *Miftāhu'l-ʿulūm*'un üçüncü bölümünden hareketle kaleme almış olduğu *Telḥīṣu'l-Miftāh fi'l-meʿānī ve'l-beyān* adlı eserinin bir muhtasarı *Unbūbu'l-belaġa fī yēnbūʿi'l-feṣāḥa*'sı ile bu eserin şerhi *el-İfāza fī şerḥ Unbūbi'l-belaġa fī yēnbūʿi'l-feṣāḥa* adlı eserleri vardır⁷⁷.

72. Seyyid Osman (ö. 1086/1676)

Taftāzânî'nin *el-Muṭavvel*'i üzerine bir haşiyesi vardır⁷⁸.

73. Abdulhalim b. Pîr Kadem Nasûh (ö. 1088/1677)

Taʿlîkât ʿala'l-Miftāh ve *el-Muṭavvel* üzerine kasr bahsine kadar yazmış olduğu *Hāşiyeye ʿalâ Şerḥi kısmiṣ-ṣālîṣ min ʿel-Miftāh*' adlı iki eseri vardır⁷⁹.

74. Vanlı Mehmed b. Bistam (ö. 1096/1685)

Belagattaki taġlib konusunu ele aldığı *Risāle fit-taġlîb* adlı risalesi vardır⁸⁰.

75. Antakyalı Mustafa Remzi (ö. 1100/1689)

Saʿdeddin et-Teftezânî'nin *Telḥīṣu'l-Miftāh*'a yazdığı *el-Muḥtaṣar* üzerine kaleme aldığı haşiyesi *Nazmu'l-beyān ʿalâ Muḥtaṣaru's-Saʿd fi'l-meani ve'l-beyan* ve bedi ilmine dair kaleme aldığı *Risale fi ilmi'l-Bediʿ* adlı risalesi vardır.⁸¹

76. Atpazarî Osman Fazlî İlahî (ö. 1102/1691)

⁷⁷ Müellifimizin bu eseri neşredilmiştir: Günday. Hüseyin, “Hızır b. Muhammed'in ʿel-İfada li-Unbubi'l-Belaga' isimli eserinin edisyon kritiği”, Yüksek Lisans, İzmir 1995; Yazıcı, Hüseyin, *Hızır b. Muhammed el-Amasi ve el-İfāza fi şerḥi Unbūbi'l-belāġa fi yēnbūʿi'l-feṣāḥa*'sı, İstanbul 1996.

⁷⁸ Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 66.

⁷⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Şeyhi, a.g.e., C. I, s. 435-436; Bursalı a.g.e., C.I, s.361; Bağdatlı, *Hediyye.*, C. I, s.505; Bağdatlı, *İzāh*, C. I, s. 319, C. II, s. 139; Brockelmann, *GAL*, C. II, s. 228, S N, C. II, 317; Keḥḥāle, a.g.e., C.II, s.60; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 68.

⁸⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, a.g.e., s.1131; Şeyhi, C. I, a.g.e., s. 580-581; Ayvansaraylı, a.g.e., C. II, s. 168; Şemseddin Sâmi., a.g.e., C. 6, s. 4679; Bursalı a.g.e., C.II, s.50; Bağdatlı, *Hediyye.*, C. II, s.299; Bağdatlı, *İzāh*, C. I, s. 434; Brockelmann, *Suppl.*, C. II, s. 652; Brockelmann, *GAL*, C. II, s. 439; Keḥḥāle, a.g.e., C.III, s.161; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 69.

⁸¹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Şeyhi, a.g.e., C. II, s. 24; Kâtip Çelebi, Keşf, a.g.e., s. 1754; Süreyya, a.g.e., C.IV, s.406; Bursalı a.g.e., C.I, s.314; Bağdatlı, *Hediyye.*, C. II, s.442; Keḥḥāle, a.g.e., C.III, s.864; Antakyalı Mustafa Remzi, *Nufūzu'l-lisān ve ʿukūdu'l-ḥisān*, nşr. Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAVUZ, İstanbul 2001; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 71.

Saʿdeddin et-Teftazânî'nin el-Ḳazvî'nin *Telḥīṣu'l-Miftāh*'ının şerhi olan *Mutavvel* üzerine yazılmış haşiyesi *Hāşiyeye ʿale'l-Muṭavvel* ve meaniye dair Saʿdeddin et-Teftazânî'nin *Telḥīṣu'l-Miftāh*'a yazdığı şerh olan *Muḥtaṣaru'l-meʿānī* üzerine haşiyesi *Hāşiyeye ʿalâ Muḥtaṣaru's-Saʿd* adlı eserleri vardır⁸².

77. Münecimbaşı Ahmed el-Mevlevî (ö. 1113/1702)

ʿİsāmuddîn'in mecaz konusunu ele aldığı Farsça risalenin Arapçaya çevirilip şerh edilmiş şekli *Ġāyetü'l-beyān fī deġāʾiġ ʿilmi'l-beyān* ve Taif'te kaleme aldığı içerisinde âlimlerin kinaye ve tariz hususundaki muhtelif görüşlerini inceleyerek izah ettiği Arapça risalesi *Risāle fi'l-kināye ve't-tariz* adlı iki eseri vardır⁸³.

78. Tarsuslu Mehmed b. Ahmed (ö. 1117/1705)

Miftāh li-ḥulāṣati'l-Miftāh fi'l-meʿānī adlı eseri vardır⁸⁴.

79. Mustafa Mostarî (ö. 1119/1707)

Taṭbîkāt ʿalâ ḥāşiyeti Şeyḥ'il-islām el-Herevî ʿala'l-Muḥtaṣar fī'l-meʿānī ve *Şerḥ ʿalâ dībāceti'l-Muḥtaṣar fī'l-meʿānī* adlı iki eseri vardır⁸⁵.

80. İbrahim Vahdi Efendi (ö. 1126/1714)

el-Muṭavvel'in şevâhidinin şerhine dair *el-Muṭavvel* ve *Telḥīṣ*'in şevâhidinin şerhine dair *et-Tanṣīṣ* adında iki eseri vardır⁸⁶.

81. Halil Faiz Efendi (ö. 1134/1722)

⁸² Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Şeyhi, a.g.e., C. II, s. 90; Süreyya., a.g.e., C.III, s.421; Bursalı a.g.e., C.I, s.15; Bağdatlı, *İzāh*, C. I, s. 319; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 73.

⁸³ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Şeyhi, a.g.e., C. I, s. 54; Bursalı a.g.e., C.II, s.142-143; Tayyib Gökbilgin, “Münecimbaşı” İ. A., C. VIII., s. 801-806; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 76.

⁸⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Kâtip Çelebi, Keşf, a.g.e., C. I, s. 1657; Fındıklı İsmet Efendi, *Tekmiletu's-Şekāiġ fi ḥaġki ehli'l-ḥaġāiġ*, 1 c., s. 63-64; Bursalı a.g.e., C. I, s. 348; Serkis, a.g.e., s. 1238; ez-Zirikli., a.g.e., C. VI, s.239; Keḥḥāle, a.g.e., C.III, s.102; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 80.

⁸⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı a.g.e., C.II, s.30-32; Keḥḥāle, a.g.e., C.III, s.889; Bağdatlı, *Hediyye.*, C. II, s.443; Muradı, “*Silku'd-durer*”, İstanbul 1291, C. IV, s. 218; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 81.

⁸⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Ahlwardt, C. II, s. 601; Bursalı a.g.e., C.III, s. 16; Bağdatlı, *Hediyye.*, C. I, s.37; Bağdatlı, *İzāh*, C. I, s. 228; Tunki, C. IV, s. 434; Keḥḥāle, a.g.e., C.I, s.74; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, a.g.e., s. 82.

Telhîş şerhi üzerine Fenarizâde Hasan Çelebi'nin meşhur haşiyesine *talikatu* ile meani ilmine dair *el-ʿAlâka* risalesine şerhi vardır⁸⁷.

82. Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732)

Selsebilu'l-Meʿânî, *Laṭâif laṭîfe* ve *Şerḥ Laṭâif laṭîfe* adlı üç eseri vardır⁸⁸.

83. Üsküdarlı Mehmed Emin (ö. 1149/1736)

es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî'nin *el-Muṭavvel* üzerine yazdığı haşiyesinin haşiyesi olan *Hâşiye ʿalâ Hâşiyeti'l-Muṭavvel* adlı eseri vardır⁸⁹.

84. Musannifek Bekir Efendi (ö. 1149/1736)

Antakyalı Mahmud'un (1160/1747) belagata dair *el-ʿAlâka*'sına yazdığı şerhi vardır⁹⁰.

85. Mestcizâde Abdullah Efendi (ö. 1150/1737)

El-ʿAlâka üzerine yazdığı haşiyeye *Risâle fî ʿAlâkati'l-mecâz* adlı eseri vardır⁹¹.

86. Carullah Veliyüddin Efendi (ö. 1151/1738)

Ebu'l-Kâşım es-Semerḳandî'nin *el-İstiʿâre* adlı risalesine ʿİşâmuddîn el-İsferâyinî'nin (945/1538) şerhinin haşiyesi olan *Hâşiye ʿalâ Şerḥ ʿİşâmuddîn ʿala'l-istiʿâre* adlı eseri vardır⁹².

87. Antakyalı Mahmud b. Abdullah (ö. 1160/1747)

⁸⁷ Hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C.III, s. 264; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 83.

⁸⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Şemseddin Sâmi, **a.g.e.**, C. VI, s. 4214.; Süreyya, **a.g.e.**, C. IV, s. 233; Bursalı **a.g.e.**, C.I, s. 326; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. II, s.322; Keḥḥâle, **a.g.e.**, C.III, s.711.

⁸⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Fındıklı, **a.g.e.**, s.105-108; Bursalı **a.g.e.**, C.II, s. 29; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. II, s.323; Keḥḥâle, **a.g.e.**, C.III, s.143; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 83.

⁹⁰ Hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. II, s. 32; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 84.

⁹¹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Süreyya., **a.g.e.**, C.III, s.377; Fındıklı, **a.g.e.**, s.127-129; Bursalı **a.g.e.**, C. II, s. 27; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. I, s.483; Bağdatlı, **İzâh**, C. I, s. 141, C. II, s. 473; Keḥḥâle, **a.g.e.**, C.II, s.265; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 86.

⁹² Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Süreyya., **a.g.e.**, C.IV, s.613; Fındıklı, **a.g.e.**, s.151-153; Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 267; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. II, s.501; Bağdatlı, **İzâh**, C. II, s. 3, 531; Keḥḥâle, **a.g.e.**, C.IV, s.75; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 87.

Beyan ilmine dair *el-ʿAlâka*, *Risâletu'l-İstiʿâre*, *Risâle fi'l-beyân* ve *Risâle fi'l-ḥaḳîka ve'l-mecâz ve'l-kinâye* gibi adlarla anılan *Risâletu'l-İstiʿâre el-meşhûra bi'l-ʿAlâka* adlı eseri vardır⁹³.

88. Ebu Naim Ahmed Hadimi (ö. 1160/1747)

Risâle fî ḥaḳḳi'l-elfâzi'l-mecâziyye adında bir eseri vardır⁹⁴.

89. İsmet Mehmed Efendi (ö. 1160/1747)

ʿİsâmuddîn el-İsferâyinî, Ebu'l-Kâşım b. Ebü Bekr es-Semerḳandî'nin *Ferâizi'l-fevâid* veya *Risâletu'l-İstiʿâre* adıyla meşhur olan istiare risalesini şerhetmiştir. Hasan b. Muhammed ez-Zîbârî, bu şerhe bir haşiyeye yazmıştır. İsmet Mehmed Efendi ise ez-Zîbârî'nin bu haşiyesi üzerine *Hâşiye ʿalâ Hâşiyeti Zîbârî ʿalâ ʿİşâm* adıyla bir haşiyeye kaleme almıştır. Ayrıca, ʿİşâmuddîn el-İsferâyinî'nin (944/1537) ʿAzudiddîn ʿAbdurrahmân el-İcî eş-Şirâzî'nin (756/1355) *el-Vazʿiyye* adlı eserine kaleme aldığı şerhin haşiyesi olan *Hâşiye ʿalâ Vazʿiyet ʿİşâm* adlı eseri vardır⁹⁵.

90. Sobiçeli Mehmed Efendi(ö. 1161/1747)

Ḳazvîni'nin *Telhîşu'l-Miftâḥ*'ma Çorlu'da müderris olan Aydınlı Hamza b. Turgut'un (979/1571) *el-Mesâlik* adıyla yaptığı telhise yine kendisinin *el-Hevâdî* adıyla yaptığı şerhe haşiyeye olan *Hâşiye ʿala'l-Hevâdî* adlı eseri vardır⁹⁶.

91. Kâzâbâdî Ahmed b. Mehmed (ö. 1163/1749)

Ebu'l-Kasım el-Leysî es-Semarkandî'nin bazı kaynaklarda *el-Ferîde*, bazılarında ise *Ferâizu'l-fevâidi's-Semarḳandiyye fi'l-istiʿâra* diye geçen eserine kaleme aldığı *Şerḥu'l-Ferîde* adlı bir şerhi vardır⁹⁷.

92. Yusufzâde Abdullah Hilmi Efendi(ö. 1167/1754)

⁹³ Hakkında bkz.: Bağdatlı, **İzâh**, **a.g.e.**, C. I, s.558; Keḥḥâle, **a.g.e.**, C.III, s.815; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 89.

⁹⁴ Hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 298; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 93.

⁹⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Süreyya., **a.g.e.**, C.III, s.471; Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 363; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. II, s.326; Keḥḥâle, **a.g.e.**, C.III, s.488; Erverdi, **TDEA**, C. V, s. 10; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 94.

⁹⁶ Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 96.

⁹⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 404; Dilek,Uğur Bekir, "Ebü'n-Nafî el-Kâzâbâdî ve Şerḥ Fera'idi'l-Fevâ'id'inin tahkik ve incelemesi", **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2003; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 96.

İsamuddîn el-İsferâyînî (945/1538), Ebu'l-Kâşım b. Ebu Bekr es-Semerqandî'nin (888/1483) *Ferâ'izü'l-fevâ'id* veya *Risâletü'l-İsti'âre* adıyla meşhur olan istiare risalesini şerhetmiştir. Hasan b. Muhammed ez-Zîbârî, bu şerhe bir haşiye yazmıştır. Yusufzâde Abdullah Hilmi Efendi ise ez-Zîbârî'nin bu haşiyesi üzerine *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'z-Zibârî 'alâ Şerhi Risâlet'il-İsti'âre* adıyla bir haşiye kaleme almıştır⁹⁸.

93. Zeynizâde Hüseyin Efendi(ö. 1167/1754)

Antakyalı Mahmud'un Beyan ilmine dair *el-Alâka*, *Risâletü'l-İsti'âre*, *Risâle fi'l-beyân* ve *Risâle fi'l-hakîka ve'l-mecâz ve'l-kinâye* gibi adlarla anılan ve daha çok kısaca *el-Alâka* ismiyle meşhur olan eserinin şerhi *Şerhu'l-Alâka* adlı eseri vardır⁹⁹.

94. Kefevi Mehmed Efendi (ö. 1168/1754)

İşâmuddîn el-İsferâyînî'nin (945/1520) Ebu'l-Kâşım es-Semerqandî'nin *Risâletü'l-isti'âre*'sinin şerhi üzerine kaleme aldığı haşiyesi *Hâşiye 'alâ şerhi İşâm* adlı eseri vardır¹⁰⁰.

95. Karşlı Davud Efendi (ö. 1169/1756)

Risâle min 'el-me'ânî ve'l-beyân fi'l-imtihân adlı eseri vardır¹⁰¹.

96. Belîğ Mehmed Efendi b. Mehmed (ö. 1170/1756)

Hâşiye 'alâ şerhi isti'âre adlı bir eseri vardır¹⁰².

97. Ebu Said Mehmed b. Mustafa Hadimi (ö. 1176/1762)

Risâle fî 'ilmi'l-me'ânî adlı eseri vardır¹⁰³.

⁹⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 364; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. I, s.482; Bağdatlı, **İzâh**, C. I, s. 142, C. II, s. 626; Keşhâle, **a.g.e.**, C.II, s.294; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 96.

⁹⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 321; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. I, s.326; Bağdatlı, **İzâh**, C. II, s. 207; Serkis, **a.g.e.**, s. 992-993; Brockelmann, **Suppl.**, C. II, s. 656; Brockelmann, **GAL**, C. II, s. 441; Keşhâle, **a.g.e.**, C.I, s.602; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 99; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 100.

¹⁰⁰ Hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. II, s. 7; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 101.

¹⁰¹ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 309; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. I, s.363; Serkis, **a.g.e.**, s. 1503; Talas, **a.g.e.**, s. 305; Brockelmann, **Suppl.**, C. II, s. 650; Keşhâle, **a.g.e.**, C.I, s.702; Akpınar, Cemil: "Dâvûd-i Karsî", **DİA.**, C. IX, İstanbul 1994, s. 29-32; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 104.

¹⁰² Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 105.

98. Kâşif Mehmed Efendi (ö. 1187/1773)

Kitâbu'l-İsti'âre adlı eseri vardır.¹⁰⁴

99. Abdulvehhab b. Hüseyin el-Amidi (ö. 1190/1776)

Kazâbâdî'nin *Ferîde* şerhi üzerine bir haşiyesi olan *Hâşiye 'alâ Şeh'il-Ferîde li-Risâlet'il-İsti'âre* ve Muhammed b. Abdurrahman el-Haţîb el-Kazvînî (739/1338)'nin es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserinin üçüncü kısmını hülâsa ederek muğlak ifadelerden soyutladığı ve edebi sanatlar için ilk defa bedî terimini kullandığı *Telhîşu'l-Miftâh* adlı eserine kaleme aldığı talikat *T'alîka 'ala'l-fenni's-sânî min 'et-Telhîş* adlı iki eseri vardır¹⁰⁵.

100. Karatepeli Hüseyin b. Mustafa (ö. 1191/1777)

Mahmud Antaki'nin âlimler arasında *el-Alâka* diye meşhur olan *İsti'âre risalesine* şerhi *Hâşiye 'alâ şerhi Risâleti'l-İsti'âreti'l-Anţakiyye* ve bu şerh üzerine kaleme aldığı *Hâşiye 'alâ şerh Risâleti'l-İsti'âreti'l-Anţakiyye* adlı talikatı ve Karatepeli'nin kendi yazdığı şerhteki muğlak yerleri öğrencilerin anlayabileceği şekilde açıklamak için yazdığı talikatı *Hâşiye 'alâ Şerh Karatepeli 'ala'l-İsti'âre* adlı eseri vardır¹⁰⁶.

101. İslimyeli Hasan b. Mustafa(1196/1782)

Kazabadi'nin, es-Semarkandi'nin İstiare risalesi üzerine yazdığı *şerhine* haşiyesi *Hâşiye 'alâ Şerh Kazâbâdî 'alâ Risâlet'il-İsti'âre* adlı eseri vardır¹⁰⁷.

102. İsmet İbrahim Bey (ö. 1222/1807)

Zemahşeri'nin *Esasu'l-Belağ'a*'sını ihtisar ederek "*el-icâz fi ihtisari'l-Mecâz*" adını verdiği eseri vardır¹⁰⁸.

¹⁰³ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 296; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. II, s.333; Bağdatlı, **İzâh**, C. I, s.54, 180, C. II, s. 98, 359, 430; Keşhâle, **a.g.e.**, C.III, s.721; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁰⁴ Hakkında bkz. : Bursalı **a.g.e.**, C. II, s. 7; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁰⁵ Hakkında bkz. : Bağdatlı, **Hediyye.**, C. I, s.643; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 107.

¹⁰⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Bursalı **a.g.e.**, C. I, s. 405; Bağdatlı, **Hediyye.**, C. I, s.327; Keşhâle, **a.g.e.**, C.I, s.644; Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 109.

¹⁰⁷ Şaban, Yüksek Lisans Tezi, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁰⁸ Bursalı Mehmet Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, 3 c., İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333, C. I, s. 374; Şaban, 19. Yüzyıl, **a.g.e.**, s. 121.

103. Muhammed Sâdık b. Abdurrahman (ö. 1223/1808)

Ebu'l-Kasım es-Semerkandî'nin *el-İstiâre* adlı risalesine İsmâuddin el-İsferâyîni'nin (945/1538) şerhinin haşiyesi olan *Şerh alâ Şerhi'l-İstiare el-leysiye li'l-İsâm* adlı eseri vardır¹⁰⁹.

104. Naimi Halil Efendi (ö. 1230/1814)

Hâşîye 'alâ *Risale-i İstiare li-Kazabadi* adında bir eseri vardır¹¹⁰.

105. Mehmed Münib Efendi (ö. 1238/1822)

Kavâidi edebiyeden bahseden "*Hulasatu'n-nukul fi'l-edeb*" adında bir eseri vardır¹¹¹.

106. Kayserili İbrahim b. Muhammed (ö. 1253/1837)

Ebu'l-Kasım el-Leysî es-Semerkandî'nin bazı kaynaklarda *el-Ferîde*, bazılarında ise *Ferâidu'l-fevâidi's-Semerkandiyye fi'l-istiâre* adıyla geçen eserine İsmâuddin el-İsferâyîni'nin (945/1538) şerhinin şerhi olan *Şerhu'l-İstiâre li'l-İsâm* adlı eseri vardır. Ayrıca Türkçe *İstiare-i İsam bi lisani't-Turki* adlı bir eseri de vardır¹¹².

107. Siirtli Molla Halil (ö. 1257/1841)

Risale fi'l-Mecaz ve'l-İstiare adında bir eseri vardır¹¹³.

108. Sobiçeli Mehmed Efendi (ö. 1261/1845)

Mefhumu'l-Alaka adlı Türkçe bir eseri vardır¹¹⁴.

109. Hacı Muhammed Rağıb Efendi (ö. 1264/1847)

Risale-i Nefsiyye fi Alayık-ı mecaz adlı eseri vardır¹¹⁵.

¹⁰⁹ Bağdatlı, İsmail Paşa: *Hediyyetu'l-ârifin esmâu'l-muellifin ve âsârü'l-musannifin*, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1951, c. 2, s. 355; Bursalı a.g.e., C. 2, s. 32; Omer Rızâ Kehhâle, *Mucemu'l-Muellifin terâcim musannifi'l-kutubi'l-Arabiyye*, 4 c., Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1414/1993, c. 3, s. 349; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 122.

¹¹⁰ Bursalı a.g.e., C. II, s. 47; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 123-124.

¹¹¹ Bursalı a.g.e., C. II, s. 34; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 124.

¹¹² Bağdatlı, a.g.e., C. I, s. 41; Bursalı, a.g.e., C. II, s. 8; Kehhâle, a.g.e., C. I, s. 69; Mehmet Yavuz, *Arap Gramerine Dair Eser Yazan Osmanlı-Türk Âlimleri (XVI-XX. Asırlar)*, İstanbul 2008, s. 349-350; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 124.

¹¹³ Bursalı a.g.e., C. II, s. 37; Yavuz, a.g.e., s. 351; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 126.

¹¹⁴ Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 126.

110. Süleyman Vehbi Kırkağacı (ö. 1268/1851)

Karatepeli (1191/1777)'nin Mahmud Antaki(1160/1747)'nin *el-Alâka* diye meşhur olan *İstiâre risalesine* yazdığı şerhinin haşiyesi olan *Alaka şerhine haşîye* adlı eseri vardır¹¹⁶.

111. Sirozlu Hafız Seyyid Efendi (ö. 1269/1852)

Mahmud Antaki'nin içerisinde hakikat, mecaz ve kinaye konularını işlediği beyan ilmîne dair el-Alâka risalesinin şerhi olan *Şerhu'l-Alaka* ve Adudiddin el-İci'nin er-Risaletü'l-vaz'îyye alı eserine Ali Kuşçu tarafından yapılan *Şerhu'r-Risaleti'l-vaz'îyye* adlı şerhine yaptığı haşîye *Haşîye ala Vaziyye li-Ali Kuşçu* adlı eseri vardır¹¹⁷.

112. Sarıları Mehmed Efendi (ö. 1278/1861)

Şerh İstiare-i cedide adında bir eseri vardır¹¹⁸.

113. İstanbullu Şevket Mustafa Efendi (ö. 1292/1875)

Talikat ala şerh el-Alaka li-Hafız Seyyid adında bir eseri vardır¹¹⁹.

114. Mustafa Kamil el-Bustani Yemli hazade (ö. 1294/1877)

Mantık, vaz', edebiyat, aruz, meani, beyan ve bedi gibi yedi fenden bahsettiği *Nazmu'l-funûn* adlı eseri vardır¹²⁰.

115. Hasan Fehmi el-Alaşehiri er-Rumi (ö. 1298/1881)

İçerisinde meani, beyan ve bedi mevzularından bahsettiği *er-Riyazu'l-hâkâniyye fi'l-meâni ve'l-bedî* adlı bir eseri vardır¹²¹.

116. Ömer b. Ahmed b. Muhammed Saîd el-Harputî (ö. 1299/1881)

Ebu'l-Kasım el-Leysî es-Semerkandî'nin bazı kaynaklarda *el-Feride*, bazılarında ise *Ferâidu'l-fevâidi's-Semerkandiyye fi'l-istiâra* diye geçen eserine

¹¹⁵ Bursalı a.g.e., C. I, s. 317; Yavuz, a.g.e., s. 354; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 126.

¹¹⁶ Bursalı a.g.e., C. I, s. 328; Yavuz, a.g.e., s. 356; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 126.

¹¹⁷ Bursalı a.g.e., C. I, s. 284; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 127.

¹¹⁸ Bursalı a.g.e., C. I, s. 344; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 128.

¹¹⁹ Bursalı a.g.e., C. I, s. 338; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 128.

¹²⁰ Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 128.

¹²¹ Bağdatlı, a.g.e., C. I, s. 302; Bursalı, a.g.e., C. I, s. 216; Kehhâle, a.g.e., C. I, s. 577; Yavuz, a.g.e., s. 473; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 129.

İsâmuddin el-İsferâyini'nin (945/1538) şerhinin şerhi olan *Şerhu'l-Ferîde li-İsâmiddîn* adlı eseri vardır¹²².

117. Halil Fevzi b. Abdullah el-Filîbevî er-Rumi (ö. 1302/1885)

Ebu'l-Kasım el-Leysî es-Semarkandî'nin bazı kaynaklarda *el-Feride*, bazılarında ise *Ferâidu'l-fevâidi's-Semarkandiyye fi'l-istiâre* diye geçen eserine İsâmuddin el-İsferâyini'nin (945/1538) şerhinin haşiyesi olan *el-Hâşiyetu'l-cedîde alâ Şerhi'l-İsâm li'l-Ferîde* adlı eseri vardır¹²³.

118. Nüzhet Mehmed Efendi (ö. 1304/1886)

Türkçe *Muğni'l-kuttâb* adlı eseri vardır¹²⁴.

119. Ahmet Cevdet Paşa (ö. 1311/1893)

Esas olarak Saadedin Taftazani'nin *Meani muhtasar* şerhini ele aldığı *Talikat ala'l-Mutavvel* adlı eseri vardır¹²⁵.

120. Sabit Mehmed Efendi (ö. 1311/1893)

İsamuddin el-İsferâyani (945/1538)'nin, Ebu'l-Kâsım b. Ebu Bekr es-Semarkandî'nin (888/1483) *el-Feride* veya *Ferâidu'l-fevâidi's-Semarkandiyye fi'l-istiâra* adıyla meşhur olan istiare risalesinin şerhini "*Muînu'l-müsteir*" ismiyle tercüme etmiştir¹²⁶.

121. Aydınlı Sarı İbrahim Efendi (ö. 1312/1894)

Türkçe *İstiare Risalesi* vardır¹²⁷.

122. İstanbullu Seyyid Ali Vasfi Efendi (ö. 1314/1896)

Meani ilminden tazmin bahsine dair bir risalesi vardır¹²⁸.

123. Ali Yekta Efendi (ö. 1328/1910)

Alaka Haşiyesi vardır¹²⁹.

Sonuç olarak bu çalışmada toplam yüz yirmi üç (123) müellif ile bunlara ait eserler zikredilmiştir. Bununla beraber bu müellifler dışında kaynaklarda isimleri geçen ancak doğum ve vefat tarihleri bilinmediğinden buraya almadığımız Arap belagatine dair eser kaleme almış daha birçok müellif vardır. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz eserlere dikkat ettiğimizde genellikle bu eserlerin Kazvini'nin Telhisu'l-Miftah'ına, Teftazani'nin *el-Mutavvel'ine* ve Cürcani'in *Haşiyeye ale'l-Mutavvel* adlı eserine, ya da bunların şerh ve haşiyeleri olan *el-Mişbâh*, *el-İzâh*, *el-Muhtaşar* v.d. üzerine yoğunlaşarak bu eserler üzerine şerh, hâşiyeye ve ta'lik türünde çalışmalar olduğu görülür. Bu eserlerin de medreselerde okutulan şerh, haşiyeye ve talikat tarzında eserler olduğu, müstakil eserlerin de bu eserlerdeki konuların ele alınmış şekline bağlı oldukları görülür. Bu da İslâm kültür coğrafyasında 8. yüzyılda ve Anadolu Osmanlı sahasında da 13. yüzyılda başlamış olan "şerh" ve "belâgat" çalışmalarının bilhassa Anadolu Osmanlı sahasında 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettiğini gösterir.

122 Bağdatlı, a.g.e., C. I, s. 801; Bursalı, a.g.e., C. I, s. 302; Kehhâle, a.g.e., C. II, s. 553; Yavuz, a.g.e., s. 476; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 130.

123 Bağdatlı, a.g.e., C. I, s. 357; Bursalı, a.g.e., C. I, s. 395; Kehhâle, a.g.e., C. I, s. 688; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 130-131.

124 Bursalı a.g.e., C. II, s. 467; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 131.

125 Bursalı a.g.e., C. II, s. 129; Yavuz, a.g.e., s. 386; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 132.

126 Bursalı a.g.e., C. I, s. 265; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 132.

127 Bursalı a.g.e., C. I, s. 344; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 133.

128 Bursalı a.g.e., C. II, s. 485; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 133.

129 Bursalı a.g.e., C. II, s. 59; Şaban, 19. Yüzyıl, a.g.e., s. 133.